

MARKAZIY OSIYO IQTISODIY HAMJAMIYATIDA O‘ZBEKISTONNING ROLI

Xudoyorov Qalandar Shodiyor o‘g‘li

Qarshi Davlat universiteti 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

1991-yilda sobiq SSR parchalangach O‘rta Osiyoda mustaqil davlatlar tashkil topishi ushbu mintaqa mamlakatlarining iqtisodiy va siyosiy jihatdan o‘zaro hamkorlik qilish orqali rivojlanishini taqozo etdi. Natija 1994-yil iyul oyida Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati tuzildi.

Kalit so‘zlar: *Sovet ittifoqi, O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, Turkmaniston, MOIH.*

Sovet Ittifoqining parchalanishi natijasida XX asr 90-yillari boshiga kelib Markaziy Osiyoda 5 ta mustaqil respublika tashkil topdi. Bu esa mustaqil respublikalarni o‘zaro ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy va boshqa ko‘plab sohalarda hamjihatlik bilan ish yuritishga undagan asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qildi. Ushbu siyosiy vaziyatni to‘g‘ri baholay olgan Markaziy Osiyo davlatlarining prezidentlari 1991-yilning 13-15-avgust kunlarida Toshkent shahrida ilk bor yig‘ilish o‘tkazishdi. Unda uchrashuv yakunlari xususida Axborot hamda O‘rta Osiyo va Qozog‘iston respublikalararo Maslahat kengashini tuzish to‘g‘risida bitim imzolandi. Maslahat kengashining asosiy vazifasi beshta mamlakat o‘rtasida iqtisodiy hamkorlik yaratish, bozor munosabatlariga o‘tishda mintaqa manfaatlarini himoya qiluvchi kelishilgan siyosat yuritishdan, iqtisodiyotning umumiy muammolarini hal etishga yagona yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat ekanligi belgilab qo‘yildi. 1994-yil 30-aprelda Cho‘lponota shahrida O‘zbekiston, Qozog‘iston va Qirg‘iziston prezidentlari o‘rtasida yagona iqtisodiy makon tuzish to‘g‘risida uch

tomonlama shartnoma imzolandi. O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston Prezidentlarining 1994-yil iyul oyi boshida Almati shahrida bo'lib o'tgan uchrashuvida o'zaro integratsiyani kuchaytirish bo'yicha, Markaziy Osiyo Hamkorlik va taraqqiyot bankini tuzish tog'risida bitimlar imzolandi. Tomonlar Davlatlararo kengash hamda uning doimiy ijroiya organini, shuningdek, bosh vazirlar kengashini ta'sis etdilar.

O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston o'rtasida Markaziy Osiyo Hamkorlik va taraqqiyot banki tashkil etildi. Shu tariqa Markaziy Osiyo Iqtisodiy hamjamiyati (MOIH) tashkil topdi. Ushbu hamjamiyatning ahamiyatli tomoni shundaki, O'rta Osiyo davlatlari tashqi savdoda boj to'lovlarida yuzaga keladigan o'zaro muammolarni bartaraf etishdi. Bundan tashqari chegaralarning o'zaro yaqin ekanligi yuklarni tashishda ortiqcha sarf-xarajatlarni keskin qiqartirish imkonini berdi. 1995-yil 9-10-yanvar kunlari Bishkekda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston davlat boshliqlarining kengashi bo'lib unda uch qardosh davlatlar o'rtasida abadiy do'stlik haqida shartnoma imzolandi. Bu hujjatda o'zbek, qozoq, qirg'iz xalqlarining orzu niyatlari o'z ifodasini topdi. Mazkur shartnoma uch qardosh davlat xalqlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy ilmiy-texnikaviy hamkorligini yangi asoslarda rivojlantirishga yo'naltirildi.

1997-yil 12-dekabr kuni Qozog'iston Respublikasining yangi poytaxti-Astana shahrida O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston Prezidentlarining kengashi bo'lib o'tdi. Kengashda uch mamlakat o'rtasida energetika, suv zaxiralaridan oqilona foydalanish, oziq-ovqat ta'minoti, kommunikatsiya hamda mineral xom-ashyo zaxiralarini o'zlashtirish va qayta ishlash sohalari bo'yicha xalqaro konsiumlar tuzish tog'risida muzokara bo'ldi.

Tojikistonda 1992-1996-yillarda davom etgan birodarkushlik urushi Tojikistonning iqtisodiy taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi, uning qo'shni mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston bilan hamkorligiga ham salbiy ta'sir etdi.

1992-2017-yillar mobaynida O'zbekiston va Tojikiston davlatlari o'rtasida siyosiy aloqalarimiz biroz sustlashgan bo'lsa-da, iqtisodiy va madaniy aloqalar jadal rivojlandi. O'zbekistonning birinchi prezidenti I.Karimovning taklifiga binoan

1998-yil 4-yanvar kuni Tojikiston prezidenti I.Rahmonov O‘zbekistonga amaliy tashrif bilan keldi. Ikki mamlakat rahbarlari tashrif yakunlari bo‘yicha qo‘shma axborot imzoladi .

O‘zbekiston va Tojikiston Bosh vazirlari sog‘liqni saqlash, madaniyat va gumanitar soha, fan, texnika va axborot sohalari bo‘yicha hamkorlik to‘g‘risida bitimlarni imzoladilar. Ikki mamlakat hukumatlari o‘rtasida yuk tashish hamda gaz yetkazib berish, Tojikistonning qarzi bo‘yicha o‘zaro hisob-kitob to‘g‘risida gi bitimlar ham imzolandi. O‘zbekiston va Tojikiston munosabatlari o‘zining yangi, mustahkamlanish va taraqqiyot davriga o‘tdi. O‘zbekiston bilan Tojikiston o‘rtasida tovar ayirboshlash hajmi 1997-yilda 50mln AQSH dollaridan oshdi, bu avvalgi yilga nisbatan 50 % ko‘pdir. 2000-yilda O‘zbekistonda 15 ta o‘zbek – tojik qo‘shma korxonasi, Tojikistonda 3 ta tojik – o‘zbek qo‘shma korxonasi faoliyat yuritdi. 2012-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi hududida Markaziy Osiyo mamlakatlari investorlari ishtirokida 219 ta korxonalar faoliyat yuritayotgan bo‘lib, ulardan 47 tasi 100 % xorijiy sarmoyadorlar hisobidan tashkil etilgan. Qolgan 172 tasi esa qo‘shma korxonalar hisobiga to‘g‘ri keladi. Shuningdek, Markaziy Osiyo mamlakatlari hududida O‘zbekiston Respublikasi investorlari ishtirokida faoliyat yuritayotgan korxonalar soniga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak Qozog‘istonda 97 ta, Qirg‘izistonda 34 ta, Tojikistonda 8 ta korxonalar aynan mamlakatimiz sarmoyadorlari tomonidan barpo etilgan.³⁴

Shunisi ahamiyatliki, davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev ilk xorijiy tashriflarini 2017-yilning mart oyida Markaziy Osiyo davlatlaridan boshladi: avval Turkmaniston va Qozog‘iston, so‘ng Qirg‘iziston va Tojikistonga tashriflar amalga oshirildi. Ushbu tashriflar chog‘ida biznes forumlar o‘tkazilib, savdo-iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlik bo‘yicha hukumatlararo bitimlarning salmoqli paketlari imzolandi. Bu esa O‘zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi o‘zaro savdosotiq, kooperatsion aloqalarni rivojlantirishga xizmat qildi. Bundan tashqari, qo‘shni davlatlarning O‘zbekiston bilan chegaradosh hududlari o‘rtasida to‘g‘ridan-

³⁴ O‘zbekiston tarixi //Q.Usmonov , M. Sodiqov, S. Burxonova . T.: Iqtisod-Moliya. 2016. B. 440.

to'g'ri aloqalar o'rnatish va mintaqaviy iqtisodiy forumlar o'tkazish amaliyoti yo'lga qo'yildi.

Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining O'zbekistonga javob tashriflari esa ko'p tomonlama hamkorlik poydevorini yanada mustahkamladi hamda iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlik yo'nalishlarini kengaytirdi. Qayd etish joizki, so'ngi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari qo'shni davlatlar rahbarlari tomonidan qo'llab – quvvatlanishi natijasida Markaziy

Osiyoda siyosiy muloqot va o'zaro ishonch mustahkamlandi. Davlat rahbarlarining Maslahatlashuv uchrashuvlari yo'lga qo'yildi. Natijada mintaqadagi ikki va ko'p tomonlama hamkorlik darajasi yangi bosqichga ko'tarildi. Xususan, 2017-2019-yillar mobaynida Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo aylanmasi yillik o'rtacha 50 % dan ko'proqqa o'sib , 5,2 mlrd dollarga yetgan. 2020-yil natijalariga ko'ra esa , global pandemiya sharoitiga qaramay, O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo aylanmasining umumiy hajmi 5 mlrd dollarni tashkil etdi. Jumladan, O'zbekistonning umumiy tashqi savdo aylanmasida Markaziy Osiyo davlatlarining ulushi 2019-yildagi 12,4 % dan, 2020-yilda 13,6 % ga oshgan. O'zbekistonning mintaqadagi umumiy tashqi savdo aylanmasida esa Qozog'istonning ulushi 61 %, Qirg'izistonniki 18,2 %, Turkmanistonniki 10,6 % va Tojikistonning ulushi 10,2 % ni tashkil etdi.

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan 2016 yildan 2019 yilgacha bo'lgan savdo aylanmasi 2 barobardan ziyod oshib, 2,5 mlrd dollardan 5,2 mlrd dollargacha o'sdi. O'sish ko'rsatkichi Qozog'iston bilan ---1,8, Qirg'iziston bilan ----5, Turkmaniston bilan--- 2,7 va Tojikiston bilan ---2,4 barobarni tashkil etdi. O'zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan umumiy savdo aylanmasidagi ulushi hajmi ham 10,2 % dan 12,4 % ga oshdi.³⁵

³⁵ Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida savdo-iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlikni rivojlantirish — taraqqiyot omili // Gazeta.uz. 2021 yil 13 iyul

Xulosa o‘rnida aytish joizki, O‘zbekiston yuritayotgan ochiq va o‘zaro manfaatli hamkorlik siyosati Markaziy Osiyo mamlakatlarida qo‘llab – quvvatlanmoqda. Qo‘shni davlatlar O‘zbekistonning ishonch va yaqin qo‘shnichilik muhitini yaratishga qaratilgan sa’y-harakatlarini yuqori baholab Markaziy Osiyo davlatlari mintaqani barqaror, xavfsiz, hamkorlikda gullab yashnagan makonga aylantirishga tayyor ekanliklarini izhor qilmoqda. Bu esa mintaqa davlatlari iqtisodiyotlarining tezkor taraqqiyotiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1. O‘zbekiston tarixi //Q.Usmonov , M. Sodiqov, S. Burxonova . T.: Iqtisod-Moliya. 2016.*
- 2. Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida savdo-iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlikni rivojlantirish — taraqqiyot omili // Gazeta.uz. 2021 yil 13 iyul*
- 3. Мустақиллик: изоҳли илмий оммабон лугат. – Тошкент: Шарқ, 2006. – Б. 211-212.*
- 4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари қўмитаси жорий архиви. 2021 йил.*